

Cieszyn, dnia 22.02.2021 r.

Prof. dr hab. Leszek Wilk
Wyższa Szkoła Finansów i Prawa
w Bielsku-Białej

Recenzja

osiągnięć naukowych Pani Dr Magdaleny Ickiewicz-Sawickiej ubiegającej się o stopień doktora habilitowanego nauk prawnych

Niniejszą recenzję sporządzam będąc powołany w tym charakterze do komisji habilitacyjnej w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego Pani Dr Magdaleny Ickiewicz-Sawickiej przez Radę Naukową Dyscypliny nauki prawne Uniwersytetu Warmińsko - Mazurskiego w Olsztynie będącego podmiotem habilitującym.

Na wstępie niniejszej recenzji czuję się zobowiązany do kilku wyjaśnień w kwestii jej przedmiotu i zakresu, albowiem od stosunkowo niedawna (1.10.2018 r.) obowiązuje aktualna ustawa z 20.7.2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce zawierająca m.in. regulacje o stopniach i tytule naukowym, które także w zakresie habilitacji rodzą różne (zgłaszane) wątpliwości interpretacyjne, a niniejsze postępowanie habilitacyjne jest jednym z pierwszych na podstawie tej ustawy (dla mnie – jako recenzenta – pierwszym w nowym trybie), przy czym należy pamiętać, że zgodność z przepisami prawa podlega kontroli sądów administracyjnych.

Tytuł niniejszej recenzji głosi, że jej przedmiotem są osiągnięcia naukowe osoby ubiegającej się o stopień. W świetle jednak art. 219 Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce wymogi do nadania stopnia habilitowanego są trzy. Jednym z nich są wspomniane osiągnięcia naukowe, które mają stanowić znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny (art. 219 ust. 1 pkt 2), drugim – posiadanie stopnia doktora (art. 219 ust. 1 pkt 1), wreszcie trzecim – wykazywanie się istotną aktywnością naukową realizowaną w więcej, niż jednej uczelni lub instytucji naukowej, w szczególności zagranicznej (art. 219 ust. 1 pkt 3).

Z treści art. 221 ust. 8 tej ustawy wynika, że przedmiotem recenzji ma być wymóg wymieniony wyżej jako pierwszy, a w ustawie – art. 219 ust. 1 pkt 2 – jako drugi – tj. osiągnięcia naukowe, albowiem przepis ten stanowi, że recenzenci „oceniają, czy osiągnięcia

UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI
w Olsztynie

SEKRETARIAT WYDZIAŁU PRAWA I ADMINISTRACJI

Wpłynęło dnia 26.02.2021

Nr WPA 02.63603.2021 Zał. listanente

naukowe osoby ubiegającej się o stopień doktora habilitowanego odpowiadają wymaganiom określonym w art. 219 ust. 1 pkt 2 i przygotowują recenzje”. Ustawa milczy w kwestii tego, kto ma oceniać 2 pozostałe wymogi, czyli posiadanie stopnia doktora (co jest łatwe) oraz aktywność naukową pod kątem tego, czy jest ona „istotna” (co nie jest łatwe) i czy realizowana jest w „więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej (...), w szczególności zagranicznej”.

Nie ulega, wszakże wątpliwości, że aby podjąć uchwałę zawierającą opinię w przedmiotowej sprawie, komisja habilitacyjna musi ocenić, czy osoba ubiegająca się o stopień spełnia wszystkie 3 wymogi, dlatego też jako recenzent będący członkiem komisji habilitacyjnej wypowiem się również w kwestii oceny aktywności naukowej wnioskodawczynie uznając, że posiadanie przez nią stopnia doktora jest oczywiste (wynika z dokumentu).

Literalne brzmienie art. 219 ust. 1 Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce wskazuje, że ustawodawca wyraźnie rozróżnia pojęcia „osiągnięć naukowych” oraz „aktywności naukowej”. Osiągnięcia naukowe mają stanowić w myśl ustawy „znacznym wkład w rozwój określonej dyscypliny”, natomiast aktywność naukowa ma być „istotna”, ponadto ma być realizowana w „więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej (...), w szczególności zagranicznej”. Wyraźne rozróżnienie pojęć „osiągnięcia naukowe” oraz „aktywność naukowa” nie pozwala na przyjęcie tożsamości tych pojęć przy założeniu racjonalności ustawodawcy. Ponieważ zaś „osiągnięcia naukowe” nie może powstać bez „aktywności naukowej” (trudno sobie wyobrazić „osiągnięcie” bez „aktywności”), dlatego wydaje się, że wzajemna relacja omawianych pojęć polega na tym, że „osiągnięcia naukowe” są rezultatem „aktywności naukowej”.

Powstaje pytanie – czy można uzyskać osiągnięcia naukowe „stanowiące znaczny wkład w rozwój dyscypliny” bez „istotnej” aktywności naukowej. Inaczej mówiąc – jeżeli rezultat jest „istotny” (dla rozwoju dyscypliny), to czy aktywność naukowa może być uznana za „nieistotną”.

Wydaje się, że trzymając się zalecenia, aby rezultat ściśle literalnej wykładni nie był niedorzeczny (*reductio ad absurdum*), należy uznać, że ocena „istotności” aktywności naukowej powinna być dokonywana nie tylko i nie tyle z punktu widzenia tego, czy rezultaty owej aktywności stanowią „znacznym wkład w rozwój dyscypliny”, ile raczej z punktu widzenia form przejawiania tej aktywności, a więc np. prowadzenie prac badawczych, udział w zespołach badawczych, w tym realizujących granty, kierowanie takimi zespołami, uczestnictwo w różnych koleżeńskich ciałach naukowych, recenzowanie prac naukowych, udział w konferencjach naukowych, staże naukowe, itp. Wydaje się przy tym, że o ile można

sobie wyobrazić, że mimo uznania aktywności naukowej za „istotną” możliwa jest ocena, że uzyskane w jej rezultacie osiągnięcia naukowe nie stanowią jednak „znacznego wkładu w rozwój dyscypliny” (tak jak np. istotna aktywność sportowa przejawiająca się udziałem w licznych imprezach niekoniecznie musi przynieść osiągnięcia), o tyle dość trudno byłoby w praktyce uzasadnić, że mimo uzyskania osiągnięć naukowych stanowiących „znacznym wkład w rozwój dyscypliny” aktywność naukowa danej osoby nie jest „istotna”, chyba że nie jest realizowana w więcej niż jednej uczelni, czy instytucji.

Tych wątpliwości interpretacyjnych na gruncie językowym łatwo można było uniknąć, np. wymagając zamiast „istotnej aktywności naukowej”, „aktywności naukowej realizowanej w różnorodnych formach w więcej niż jednej uczelni...”, co dawałoby bardziej precyzyjne i gwarancyjne dla ubiegających się o stopień kryteria oceny, ale to już uwaga tylko na marginesie.

De lege lata, istnieje – jak sędzę – podstawa, aby domniemywać, że intencją ustawodawcy było, aby premiować aktywność naukową nie ograniczającą się tylko do kwerendy bibliotecznej, pozyskania literatury i pisania „przy własnym biurku”. Jest jeszcze jedna niejasność wyrażająca się w pytaniu – czy sama monografia habilitacyjna wydana w odpowiednim wydawnictwie i wyróżniona wyraźnie na tle pozostałego dorobku naukowego przez przepis art. 219 ust. 1 pkt 2a Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce powinna stanowić „znacznym wkład w rozwój dyscypliny”, czy też kryterium „znacznego wkładu w rozwój dyscypliny” odnosi się do całego dorobku naukowego i wszystkich osiągnięć osoby ubiegającej się o stopień doktora habilitowanego. Literalne brzmienie art. 16 ust. 1 i ust. 2 poprzedniej ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym mogło sugerować, że opublikowane dzieło powinno stanowić „znacznym wkład autora w rozwój określonej dyscypliny”. Przepisy te stanowiły, że warunkiem dopuszczenia do postępowania habilitacyjnego było posiadanie osiągnięć naukowych stanowiących „znacznym wkład w rozwój (...) dyscypliny”, a takie osiągnięcie mogło stanowić m.in. „dzieło opublikowane w całości lub w zasadniczej części”, czyli rozprawa habilitacyjna. W praktyce też spotykałem się z recenzjami habilitacyjnymi, w których była zawarta konkluzja czy rozprawa habilitacyjna stanowi, czy też nie stanowi „znacznego wkładu w rozwój dyscypliny”. Obecnie przepis art. 219 ust. 1 pkt 2a Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce stanowi, że stopień doktora habilitowanego nadaje się osobie, która „posiada w dorobku osiągnięcia naukowe (...) stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny, w tym co najmniej 1 monografię naukową” wydaną przez odpowiednie wydawnictwo. Z tej treści literalnie wynika, że wymaga się, aby co najmniej jedna pozycja w dorobku naukowym miała formę

monografii wydanej przez odpowiednie wydawnictwo (renomowane), nie wynika natomiast, że ta monografia powinna stanowić „znaczny wkład w rozwój dyscypliny”, gdyż pod tym kątem ocenia się wszystkie osiągnięcia naukowe. Oznacza to, że nie jest konieczne (choć możliwe) formułowanie w odniesieniu do samej monografii oceny – czy stanowi ona „znaczny wkład w rozwój dyscypliny”, natomiast taka ocena jest konieczna w odniesieniu do wszystkich osiągnięć naukowych ujętych całościowo. W konsekwencji uważam, że negatywna recenzja habilitacyjna argumentowana tym tylko, że monografia habilitacyjna nie stanowi znacznego wkładu w rozwój dyscypliny naukowej naruszałaby przepisy prawa.

W świetle powyższych uwag wstępnych układ niniejszej recenzji przedstawiał się będzie następująco:

1. Ocena monografii wskazanej jako monografia w rozumieniu art. 219 ust. 1 pkt 2a ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce
2. Ocena pozostałych osiągnięć naukowych
3. Konkluzja ocen ad 1 i ad 2 z punktu widzenia kryterium „znacznego wkładu w rozwój dyscypliny” – nauki prawne.
4. Ocena aktywności naukowej z punktu widzenia wymogów określonych w art. 219 ust. 1 pkt 3 Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce.

Ad.1 Ocena monografii Magdaleny Ickiewicz-Sawickiej pt. „Serbsko – albański konflikt o Kosowo. Studium kryminologiczne”

Wybór tematu. Recenzowana monografia a także pozostałe osiągnięcia naukowe Autorki dowodzą, że jest ona doświadczoną kryminolożką bałkańską (oczywiście w sensie zainteresowań naukowych, a nie pochodzenia czy zamieszkania). To określenie traktuję w kategoriach pochwały, albowiem region Bałkanów Zachodnich jest niewątpliwie bardzo atrakcyjny kryminologicznie.

W opinii wysoko rozwiniętych i zamożniejszych krajów zachodu Europy, Bałkany – jak trafnie zauważa Autorka – są stygmatyzowane jako odległe kulturowo i cywilizacyjnie, „dzikie”, niebezpieczne i wciąż skonfliktowane. Rzeczywiście o tych konfliktach jest głośno, podobnie jak bywa głośno o bałkańskiej przestępczości zarówno tej bezpośrednio generowanej przez konflikty jak zbrodnie przeciwko ludzkości, przestępstwa wojenne, jak i „kryminalnej” – handel bronią, narkotykami, ludźmi, narządami, itp. Transgraniczne działanie oraz wielonarodowe w istocie składy bałkańskich przestępczych struktur zorganizowanych (w których uczestniczą także przestępcy spoza Bałkanów), nie mówiąc już o zbrodniach

przeciwko ludzkości czy wojennych sprawiają, że problem przestępczości bałkańskiej nie jest tylko bałkański (lokalny), zresztą trzeba mieć na uwadze coraz bardziej otwarty dzisiejszy świat. Tymczasem tą problematyką w aspektach kryminologicznych zajmują się de facto tylko pasjonaci i do takich należy Autorka recenzowanej monografii, której zainteresowania jako kryminologa konfliktem serbsko-albańskim o Kosowo datują się – jak sama pisze (str. 20) od wizyty w bazie Polskiej Policji w Kosowskiej Mitrowicy w 2006 r. Przejawem tych zainteresowań jest nie tylko ta monografia, ale cały szereg innych wartościowych publikacji. Jest to w polskiej literaturze kryminologicznej monografia pionierska. Dotyczy ona specyficznego regionu i specyficznie uwarunkowanego konfliktu i jego następstw w obszarze przestępczości, tym niemniej pewne kwestie są uniwersalne i mogą znajdować odniesienie także do podobnych zjawisk występujących w innych regionach świata, który w ogóle w wielu miejscach staje się coraz bardziej skonfliktowany – to nie jest tak, że Bałkany zachodnie mają swoisty „monopol” na tego rodzaju konflikty. Oryginalne są tylko ich uwarunkowania.

Dlatego należy nie tylko w pełni zaakceptować wybór tematu tej monografii, ale także pogratulować Autorce determinacji w poznawaniu procesów i zjawisk społecznych w oddalonym od Polski nie tylko geograficznie regionie oraz odwagi w pokonywaniu trudności, a nawet stawianiu czoła różnym niebezpieczeństwom.

Problem badawczy. Celem badań zrelacjonowanych w monografii miało być „wskazanie istoty konfliktu serbsko – albańskiego z perspektywy kryminologicznej” (str. 19). Główny problem badawczy wyraziła Autorka pytaniem – jakie uwarunkowania przyczyniają się do rozwoju określonych zachowań przestępczych na obszarze krajów byłej Jugosławii (str. 26). Na to pytanie odpowiada główna hipoteza badawcza, w myśl, której są to uwarunkowania terytorialne i demograficzne występujące u podłoża konfliktu serbsko – albańskiego. W ramach głównego problemu badawczego sformułowała Autorka 4 szczegółowe problemy badawcze oraz odpowiadające im hipotezy szczegółowe (str. 26). Nie budzą one zastrzeżeń w zakresie, w jakim dotyczą etiologii samego konfliktu (problem nr 1 i hipoteza nr 1), przestępczości (problem nr 2, hipoteza nr 2) oraz fenomenologii – kategorii przestępstw będących następstwem konfliktu (problem nr 3, hipoteza nr 3). Pewne zastrzeżenia rodzi szczegółowy problem badawczy wymieniony pod numerem 4 oraz odpowiadająca mu czwarta hipoteza szczegółowa. Autorka formułuje problem: „jaka jest skuteczność wymiaru sprawiedliwości wobec sprawców przestępstw dokonanych podczas konfliktu serbsko-albańskiego” i stawia hipotezę zakładającą, że „poziom efektywności wymiaru

sprawiedliwości wobec sprawców przestępstw dokonywanych podczas konfliktu serbsko-albańskiego należy ocenić jako umiarkowany”. Autorka nie wyjaśnia co rozumie pod określeniami: „skuteczność (czy efektywność) wymiaru sprawiedliwości wobec sprawców przestępstw...” – czy chodzi o skuteczność w aspekcie proceduralnym (sprawność, szybkość postępowań karnych, itp.), czy o skuteczność orzekanych środków penalnych. Przede wszystkim zaś nie podaje żadnych kryteriów oceny owej enigmatycznej „skuteczności” czy „efektywności”. Na str. 267 Autorka pisze, że „wyniki badań empirycznych potwierdziły fakt, że na terenach byłej Jugosławii (głównie w Kosowie) istnieją znaczne deficyty skutecznego, transparentnego i profesjonalnego aparatu sprawiedliwości...” nie podając, na czym owe „znaczące deficyty skuteczności” miałyby polegać. Wydaje się, że nie można w określeniu problemu badawczego posługiwać się takim pojęciem, jak „skuteczność wymiaru sprawiedliwości” bez jego zdefiniowania i bez zdefiniowania kryteriów oceny tej „skuteczności”. Trzeba przypomnieć, że w ramach typowej dla metody hipotetyczno-dedukcyjnej procedury badawczej po postawieniu problemu, czyli sformułowaniu pytania (co Autorka uczyniła), należy zdefiniować pojęcia zawarte w pytaniu, w tym przypadku pojęcie „skuteczności wymiaru sprawiedliwości” (czego Autorka nie uczyniła), dalej – wstępnie rozpoznać odcinek rzeczywistości, którego postawiony problem dotyczy (tego też nie uczyniła), postawić hipotezę (tą postawiła) i dalej – badać rzeczywistość, czyli weryfikować hipotezę – tu można mieć wątpliwości co do tego etapu procedury badawczej.

Na str. 223 opisano pytanie, jakie zadano respondentom: „Jak oceniasz orzeczenia Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii” i odpowiedzi: „zdecydowanie pozytywnie”, „raczej pozytywnie”, „raczej negatywnie”, „zdecydowanie negatywnie”. Powstaje pytanie – czy na takiej podstawie można dokonać oceny „skuteczności” MTK, pomijając już fakt, że nie wiadomo co ma oznaczać owa „skuteczność”. Jest jeszcze kolejna kwestia – czy MTK, to cały „wymiar sprawiedliwości” – a sądy krajowe?

Metodologia badań. Autorka wyodrębniła w rozdziale I kwestie metodologii badań empirycznych. Nie jest to, wszakże jedyny rodzaj badań relacjonowanych w tej monografii. W znacznej mierze Autorka posługiwała się także zwłaszcza metodą analityczną – analizą literatury nie tylko kryminologicznej, w mniejszym zakresie metodą dogmatyczną – analizy przepisów prawnych, chociaż o tych metodach nie wspomina, a dla porządku – powinna, tym bardziej, że porównując wkład warstwy empirycznej oraz teoretycznej (analizy literatury) w badaniu tytułowego zjawiska można dojść do wniosku, że tak naprawdę ta pierwsza nie dominuje nad drugą, w istocie jest wręcz przeciwnie. Autorka sama na str. 27 pisze, że jej

próba badawcza „oczywiście nie uprawnia do formułowania wiarygodnych i ogólnych wniosków (i ma z pewnością rację – przyp. L.W.), ale pokazuje jedynie pewien trend czy kierunek do dalszych pogłębionych i reprezentujących większą grupę badawczą badań”. Jeżeli zatem taka grupa badawcza „oczywiście nie uprawnia do formułowania wiarygodnych i ogólnych wniosków”, to powstaje pytanie – jaka jest wartość tej pracy, co ona wnosi. Moja odpowiedź jest taka: monografia jest nie tylko, a nawet powiem – nie tyle prezentacją wyników badań empirycznych, ale rzeczywiście kompleksowym studium kryminologicznym serbsko-albańskiego konfliktu o Kosowo napisanym w znacznej mierze w oparciu o analizę różnorodnej literatury naukowej (dotyczy to nie tylko czysto teoretycznego rozdziału II).

Gdy chodzi o metodologię badań empirycznych, to ogólnie rzecz ujmując, jest to metodologia uznana w kryminologii. Materiał badawczy został pozyskany w toku badań terenowych, wykorzystywanych głównie w antropologii, socjologii czy teorii organizacji. Podobnie jak Autorka, nie widzę przeszkód do wykorzystania ich także w kryminologii. Autorka przeprowadziła badania ilościowe – te z wykorzystaniem ankiety (papierowej i elektronicznej) oraz jakościowe w postaci obserwacji uczestniczącej, wywiadu pogłębionego i wywiadu swobodnego.

Ankieta skierowana została do trzech – jak pisze Autorka (str. 24) populacji: serbskiej, czarnogórskiej i kosowskiej (kosowskich Albańczyków). Określenie: trzy populacje ma sens geograficzny i polityczny a nie etniczny. W znaczeniu etnicznym grupy były dwie – kosowscy Albańczycy oraz etniczni Serbowie – grupa serbska została połączona z czarnogórską przy założeniu, że respondenci obu tych grup „określili się wyraźnie jako etniczni Serbowie” (str. 24). Natomiast w sensie geograficznym badania obejmowały geograficzny i polityczny zakres zarówno Serbii, jak i Czarnogóry (tamże). Taki podział na 2 w istocie grupy etniczne odpowiada kontekstowi badań, jakim jest konflikt serbsko-albański o Kosowo, co nie powinno budzić wątpliwości. Można natomiast – jak sądzę – mieć wątpliwości co do doboru respondentów obu grup. Otóż grupa serbsko-czarnogórska (geograficznie), a de facto serbska (etnicznie) liczyła 70 osób, zaś kosowska – 39. Wydaje się, że nie tyle ogólna liczba może – jak słusznie twierdzi Autorka (str. 27) budzić „poważne zastrzeżenia”. Poważniejsze jeszcze zastrzeżenia budzi dysproporcja obu grup (70 – 39), której Autorka nie wyjaśnia. Chodzi przecież o dwie grupy etnicznie odpowiadające stronom konfliktu o Kosowo. Niewyjaśniony jest też dobór respondentów do obu grup. O ile grupa kosowska jest jednorodna w tym sensie, że obejmuje niemal wyłącznie studentów kierunku – bezpieczeństwo (str. 28), czyli osób z młodego pokolenia kosowskich Albańczyków, w wieku 19 – 22 lat (str. 31), o tyle grupa serbsko-czarnogórska obejmowała osoby w przedziale

wiekowym 19 – 63, głównie w wieku średnim, wśród których byli ekonomiści, inżynierowie, psychologowie, lekarze, prawnicy, nauczyciele, etnologowie, socjologowie, artyści, pracownicy administracji, recepcjoniści (str. 33). Autorka wydaje się niekonsekwentna w doborze – twierdzi, że wybór grupy serbskiej był celowy, gdyż Autorka zakładała, że powinny to być osoby, które choćby szczątkowo pamiętają ostatnie bałkańskie konflikty (str. 31), natomiast wybór grupy kosowskiej miał być również celowy – chodziło o to, że społeczeństwo to należy do najmłodszych w Europie i młode pokolenie obejmuje w nim 70% populacji, aczkolwiek młodzi respondenci z oczywistych względów nie posiadają wojennych wspomnień. Wydaje się, że należało się kierować albo strukturą wiekową obu społeczności, albo kryterium posiadania wojennych wspomnień. Niejasne jest też stwierdzenie Autorki na str. 34, iż wybór kosowskiej grupy badawczej „nie był do końca celowy” (były jakieś „nieudane próby zbadania pozostałej części kosowskiego społeczeństwa”). Jest to sprzeczne z tym, co Autorka pisze na str. 31 mianowicie, że wybór tej grupy „był celowy”. Pisze Autorka (str. 34), że „badanie ukazuje jedynie obraz mini a nie makro kosowskiej społeczności. Ponadto należy wyraźnie docenić gotowość kosowskiego społeczeństwa do dalszego (szczególnie) wyższego wykształcenia, kształcenia”. Nie chodzi mi tu akurat o usterkę stylistyczną, ale o niejasny kontekst obu części przytoczonej wypowiedzi. Ankieta badawcza do grupy serbskiej została skierowana w języku serbskim, natomiast do grupy kosowskiej – w „neutralnym języku angielskim, ponieważ (pomimo wielu podjętych prób) Autorka nie znalazła osoby, która kompetentnie (przy użyciu specjalistycznego języka kryminologii) przetłumaczyłaby kwestionariusz ankiety” (str. 28). Nie jestem językoznawcą, ale patrząc na prezentowane w monografii pytania ankietowe nie bardzo wiem, które z zawartych w nim określeń miałyby należeć do „specjalistycznego języka kryminologii” i nie dałyby się przetłumaczyć na potoczny język danej społeczności. Mam tylko nadzieję, że respondenci kosowscy, jako że byli to studenci, dobrze znali język angielski.

Na str. 24 Autorka pisze, że ankieta skierowana do grupy serbskiej liczyła „cztery rozdziały”, zaś do grupy kosowskiej – „trzy bloki tematyczne”. Oba kwestionariusze były „zbliżone pod względem treści, a różnica była związana jedynie z językiem oraz z tak wrażliwymi kwestiami, jak np. interwencja NATO na Bałkanach”.

W świetle wyżej wskazanych niejasności i wątpliwości zgadzam się z Autorką (str. 27) iż prezentowane w tej pracy badania są „pionierskie i zapewne obarczone wieloma mankamentami”. Natomiast niewątpliwie odzwierciedlają one poglądy i opinie respondentów na kwestie będące przedmiotem pytań zawartych w ankietach.

W ramach badań jakościowych Autorka przeprowadziła 2 wywiady pogłębione, kilka wywiadów swobodnych oraz wykorzystała notatki terenowe będące efektem obserwacji uczestniczącej na terenie Kosowa.

Podanych na str. 27-28 argumentów, dla których próby badawcze są tak nieliczne nie kwestionuję. Moje zastrzeżenia nie dotyczyły liczb, a jedynie kryteriów i proporcji między grupami.

Układ pracy. Układ monografii należy ocenić pozytywnie. Odpowiada on zakresowi tematycznemu pracy wyrażonemu w jej tytule, jego chronologia jest poprawna, struktura rozdziałów również, proporcje pomiędzy poszczególnymi partiami opracowania są zachowane.

Po wprowadzeniu, w rozdziale I zaprezentowano omówioną już wyżej metodologię badań empirycznych, co jest praktykowane w tego typu pracach.

Rozdział II zawiera omówienie wypracowanych w nauce teorii konfliktu, teorii kryminologicznych i innych w celu zaprezentowania w ich świetle nie tylko – jak głosi tytuł tego rozdziału – „pojęcia i genezy konfliktu” ale także zachowań przestępczych, podatności na stanie się ofiarą przestępstw.

Rozdział III zawiera omówienie podłoża, źródeł i istoty konfliktu serbsko-albańskiego. Prezentuje historię tego konfliktu i jego uwarunkowania.

Rozdział IV i V dotyczą w istocie tego samego, czyli przestępczości będącej następstwem konfliktu serbsko-albańskiego. Różnica jest tylko w odwróceniu treści tytułów obu tych rozdziałów: „konflikt (...) jako źródło przestępczości” (IV) oraz „przestępczość jako następstwo konfliktu” (V). Nie mówię tego w kategoriach zarzutu. Nie uważam też, że należałoby połączyć oba te rozdziały w jeden. Natomiast można było – jak sądzę – w rozdziale IV omówić te przestępstwa, które były bezpośrednim następstwem konfliktu w jego trakcie, tj. przestępstwa wojenne i przeciwko ludzkości, a także motywowane tak samo przestępstwa terrorystyczne. Natomiast przestępstwa o charakterze korupcyjnym dołączyłbym do rozdziału V, gdyż są to przestępstwa o „kryminalnym” charakterze. Jest to oczywiście sprawa konwencji.

Rozdział VI poświęcony jest wymiarowi sprawiedliwości wobec sprawców zbrodni przeciwko ludzkości i wojennych popełnionych podczas konfliktu serbsko-albańskiego. Zawiera także ocenę kierunków rozwiązania konfliktów i pojednania w społecznościach krajów b. Jugosławii.

Ocena merytoryczna. Zapewne rację ma Autorka, która na str. 93 zamyka opis historii konfliktu serbsko-albańskiego stwierdzeniem, że „nie jest to bynajmniej ostatnia odsłona serbsko-albańskiego sporu, który oprócz problemów politycznych i narodowo-etnicznych będzie także generował działania przestępcze na obszarze Kosowa”. Recenzowana tutaj monografia stanowi dla kryminologów cenną pomoc w zrozumieniu tej przestępczości, jej rozlicznych uwarunkowań, dostarcza wiedzy o jej oddziaływaniach zewnętrznych, podatności na wpływy zewnętrzne oraz co do możliwości dalszych badań kryminologicznych. Zawarte w podtytule tej monografii określenie: „Studium kryminologiczne” oddaje istotę i charakter tego opracowania. Ukazuje ono w sposób kompleksowy zróżnicowane przyczyny i przejawy zachodniobałkańskiej przestępczości na tle konfliktu serbsko-albańskiego trwającego de facto od średniowiecza (bitwa na Kosowym Polu w 1389 r. jako rozpoczynająca genezę tego konfliktu – str. 75), i – jak wspomniano – dalekiego od zakończenia. To studium kryminologiczne ma charakter teoretyczno-empiryczny. Nieprzypadkowo wymieniam te dwie jego warstwy w takiej właśnie kolejności, uważam bowiem, że ta pierwsza dominuje nad drugą nie tylko ilościowo, ale i jakościowo. Odnośnie do aspektu ilościowego, liczba informacji, ich analiz, poglądów, tez, prognoz, itp. formułowanych w oparciu o różnorodną literaturę przeważa nad tym, co stanowi stricte prezentację wyników badań empirycznych. Z kolei, gdy chodzi o kwestie jakości, wskazane wyżej wątpliwości i zastrzeżenia odnośnie do metodologii badań empirycznych skłaniają do poglądu o wyższości warstwy teoretycznej, której ocena wypada bardziej pozytywnie.

Tytułem przykładu proporcji między warstwą teoretyczną a empiryczną można wskazać choćby paragraf 2 w rozdziale III. Ten paragraf zatytułowany jest: „Serbsko-albański spór terytorialno-demograficzny w świetle wyników badań empirycznych”. Ten fragment zawiera najpierw 9 stron tekstu opartego na literaturze (a nie na badaniach empirycznych), po czym na 4 stronach zacytowano 16 wypowiedzi uzyskanych w ramach jednego wywiadu pogłębionego przeprowadzonego w dodatku tylko z przedstawicielem jednej ze stron konfliktu – serbskiej. Dalej w tym samym rozdziale w pkt. 2 pt. „Przestępstwa motywowane kulturowo jako następstwa kultury klanowo-plemiennej” zaprezentowano diagramy ilustrujące odpowiedzi na pytania skierowane do grupy kosowskiej: jakiej są narodowości i z jakiej pochodzą grupy etnicznej oraz czy znają domniemanych sprawców zbrodni wojennych wymienionych w diagramie, a także pytania skierowane do grupy serbskiej: czy uważasz, że kosowscy Albańczycy są oddzielnym narodem, czy Twoim zdaniem kosowscy Albańczycy kultywują tradycję plemiennie-klanową, tradycję gościnności oraz tradycję krwawej zemsty, wreszcie – jak oceniasz działalność byłych komendantów Armii Wyzwolenia Kosowa, których trzy

nazwiska podano. Tylko jedno pytanie skierowane wyłącznie do Serbów – „czy kosowscy Albańczycy kultywują tradycję krwawej zemsty” wiąże się z tytułem tego fragmentu pracy: „Przestępstwa motywowane kulturowo jako następstwa kultury klanowo-plemiennej”. Na podstawie pozostałych pytań trudno opisać tytułowe w tym fragmencie pracy zjawisko, a jednak zostało ono opisane tyle, że w oparciu o analizę literatury.

Można też wskazać na str. 125, którą rozpoczyna zdanie: „Powyższe wyniki badań empirycznych pokazują...” – tyle tylko, że to co na tej stronie i kilku następnych podano nie wynika z zaprezentowanych jako „wyniki badań” diagramów. Z tych diagramów wynika tylko tyle, że Serbowie w większości uważają, że na terenie krajów b. Jugosławii i w samym Kosowie działają zorganizowane grupy przestępcze, natomiast Kosowarzy są w większości zdania przeciwnego, co Autorka tłumaczy tym, że prawdopodobnie młodzi Kosowarzy nie dopuszczają do siebie myśli, że w ich kraju mogą działać zorganizowane grupy przestępcze lub też nie mają świadomości, że zorganizowane plemiennie-klanowe syndykaty mają charakter przestępczy (str. 123-124). Zatem to nie wyniki badań empirycznych pokazują to, co Autorka ukazuje na stronach 125 i następnych, tj. opis bałkańskiej przestępczości zorganizowanej, podziału wpływów poszczególnych grup przestępczych, rodzaju popełnionych przestępstw, itp. Ten szczegółowy opis oparty jest na literaturze, widniejącej zresztą w przypisach.

Podobnie jest w dalszych partiach tej pracy, np. w rozdziale V zatytułowanym: „Przestępczość jako następstwo konfliktu serbsko-albańskiego w świetle wyników badań empirycznych”. Tak naprawdę wyniki badań empirycznych pokazują jedynie to, że w opinii 70 respondentów serbskich i 39 kosowarskich w krajach byłej Jugosławii, w tym na terenie Kosowa występuje wysoki poziom przestępczości, w tym zarówno typowe przestępstwa pospolite, takie jak kradzieże, bójki czy przemyt, jak i te, na które Autorka słusznie zwraca szczególną uwagę jako na bałkańską specyfikę, czyli handel ludźmi, bronią, narkotykami, czy dokumentami tożsamości. Natomiast na czym polega ten handel ludźmi, jak jest dokonywany, jaką bronią i kto handluje, itp., statystyki tych przestępstw Autorka podaje, tylko tyle, że na podstawie literatury czy oficjalnych danych statystycznych.

Przy tym można mieć wątpliwości odnośnie do sposobu prezentacji niektórych wyników badań empirycznych i wyciąganych z nich wniosków. Tytułem przykładu wskażę na str. 200, gdzie zaprezentowano diagram, z którego wynika, że na pytanie skierowane do Kosowarów: „Czy w Twojej okolicy rejestruje się przychody pochodzące z handlu bronią” 24,3% respondentów odpowiedziało „tak”, 37,8% - „nie”, a 37,8% - „nie wiem”. Według Autorki te wyniki „wyraźnie sugerują, że proceder handlu bronią trwa” mimo, że tak sądzi tylko 24,3%

ankietowanych. Twierdzi też Autorka, że ten diagram „wskazuje zbliżony do rzeczywistości obraz nielegalnego handlu bronią na Bałkanach w opinii badanych respondentów”. Jeżeli rzeczywistość polega na tym, że handel bronią trwa, to na czym polega „zbliżenie do rzeczywistości” obrazu tego zjawiska, jeżeli niecałe 25% pytanym sądzi, że zjawisko to występuje?

Na str. 165 przedstawiono diagram mający obrazować odpowiedzi Kosowarów na pytanie: „Jaki jest poziom korupcji w Twoim kraju?” Odpowiedzi były: „tak”, „nie” oraz „nie wiem”. Tylko ta ostatnia odpowiedź przystaje do tego pytania, pozostałe nie bardzo – czy to tylko błąd redakcyjny? Podobne wątpliwości można mieć odnośnie do odpowiedzi na pytanie ankietowe skierowane do Kosowarów (str. 121): „Czy znasz domniemanych sprawców zbrodni wojennych, które zostały wymienione na poprzednim diagramie”. Odpowiedzi „tak” oraz „nie” przystają do tego pytania, ale odpowiedź „nie wiem” już niekoniecznie (jak można nie wiedzieć, czy się zna sprawców?).

Powyższe uwagi krytyczne mogą sugerować, że zamierzam zdyskredytować badania empiryczne i ich wartość w ogóle. Jest to wszakże sugestia błędna, jest wręcz przeciwnie – mimo tego, że z powodu obiektywnych ograniczeń i trudności, które stanęły przed Autorką oraz wskazanych usterek warstwa teoretyczna dominuje w tej pracy na empiryczną, to jednak tak ostatnia stanowi w mojej opinii konieczne i ogólnie jednak wartościowe uzupełnienie pierwszej. Ta praca nie miałaby tej wartości, jaką posiada bez badań terenowych i obserwacji uczestniczącej, bez spotkania „z innym” („obcym”) – jak to określa Autorka (str. 23), bez bezpośredniego kontaktu z terenem i ludźmi. Dzięki temu można się przekonać, na ile opinie i poglądy niewielkich wprawdzie grup przedstawicieli obu stron konfliktu odpowiadają obrazowi tego konfliktu, jego przyczyn i następstw wyłaniającemu się z opisów na podstawie analiz innych źródeł (literatury, statystyk, itp.). Autorka umiejętnie interpretuje wyniki badań empirycznych określonych zjawisk z szerokim i z reguły rzetelnym opisem tych zjawisk i ich uwarunkowań. Przykładowo na str. 178-183 przedstawiono wyniki badań empirycznych dotyczących takich przestępstw jak handel ludźmi, handel bronią, handel narkotykami i handel dokumentami tożsamości. Badania te polegały na tym, że ankietowani z obu grup odpowiadali na pytania – czy na terenie byłej Jugosławii, Kosowa dochodziło / dochodzi do tych zdarzeń? Z kolei na str. 183-211 zawarty jest rzetelny opis rzeczywistego obrazu tych kategorii przestępstw z podaniem ich typizacji w tamtejszych ustawodawstwach, genezy, sposobu i okoliczności popełnienia, statystyk, reakcji władz na te przestępstwa itp., w oparciu o literaturę i inne źródła (z tym, że w przypadku handlu bronią Autorka znacznie rozszerzyła badania empiryczne o pytania ankietowe dotyczące m.in. legalnego dostępu do broni,

nielegalnego jej posiadania, w tym przez ankietowanych, ich rodziny, znajomych, stosunku do broni, akcji przekazania broni, handlu bronią oraz wywiad pogłębiony dotyczący stosunku do broni i niebezpiecznych sytuacji związanych z jej używaniem).

Tak więc to, co na str. 183 Autorka nazywa skromnie „komentarzami” dotyczącymi wyżej wymienionych przestępstw, stanowi w istocie coś znacznie więcej, mianowicie obszerny i rzetelny ich opis kryminologiczny na podstawie dostępnych źródeł. Badania zadawnionego konfliktu serbsko-albańskiego i jego współczesnych dramatycznych przejawów oraz przestępczości na skonfliktowanym terenie zachodnich Bałkanów, Autorka „obudowała” teoretycznie przeglądem wybranych teorii naukowych dotyczących etiologii konfliktów społecznych oraz przestępczości. Zostały one podzielone na teorie konfliktu, teorie kryminologiczne oraz „inne wybrane teorie naukowe”, w tym wiktymologiczne i zawarte w rozdziale II monografii w charakterze teoretycznej podstawy naukowej do przeprowadzonych badań. Autorka w ich świetle objaśnia sam konflikt społeczny (zbiorowy) jak i przestępczość specyficznie bałkańską zarówno tą o charakterze „politycznym”, czy „terrorystycznym” generowaną bezpośrednio przez konflikt, jak i „kryminalną” będącą następstwem procesów społecznych, politycznych, gospodarczych zachodzących na skonfliktowanych terenach.

Dobór tych teorii naukowych do przedmiotu badań nie nasuwa zastrzeżeń. To samo mogę powiedzieć – na podstawie posiadanej przeze mnie wiedzy – o sposobie prezentacji istoty tych teorii oraz ich odniesienia do przedmiotu badań. Taka weryfikacja specyficznej etiologii konkretnego konfliktu społecznego i konkretnej przestępczości w świetle ogólnoteoretycznych koncepcji naukowych jest bardzo cenna i dodatnio wpływa na jakość badań kryminologicznych. To także dzięki temu monografia ta zasługuje na określenie: „Studium kryminologiczne”. Jest ono teoretycznie podbudowane i wieloaspektowe.

Obejmuje najpierw omówienie podłoża, źródeł, istoty i historii konfliktu serbsko-albańskiego, jego aspektów terytorialno-demograficznych i kulturowych, z uwzględnieniem specyfiki kultury klanowo-plemiennej w społeczności Kosowarów i Czarnogórców generującej zarówno przestępstwa motywowane kulturowo, jak i inne formy przestępczości głównie zorganizowanej. Jest to zatem etiologia konfliktu zbiorowego oraz przestępczości na tych terenach, zawarta w rozdziale III monografii, bardzo pogłębiona, rzetelna i obszerna, co podkreślam pamiętając, że Profesor Leon Tyszkiewicz uczył, iż „zapewne najważniejsze dla kryminologii są badania etiologiczne” (L. Tyszkiewicz – Kryminologia. Zarys systemu, Katowice 1983, s. 59). Są one w znacznym zakresie i dobrej jakości obecne w tej monografii, zwłaszcza w rozdziale III, ale nie tylko. W rozdziałach IV i V dominuje fenomenologia. Zawierają one obraz przestępstw z nienawiści (pogromów i czystek etnicznych) oraz

przestępstw o charakterze terrorystycznym bezpośrednio generowanych przez konflikt zbiorowy a także przestępczości kryminalnej, tej typowej jak i specyficznie bałkańskiej – jak handel ludźmi, handel bronią, handel narkotykami oraz handel dokumentami tożsamości, dla której konflikt serbsko-albański jest tłem i również w znacznej mierze źródłem. Autorka trafnie weryfikuje ich stereotypową „bałkańską specyfikę”, wskazując zarazem na międzynarodowe powiązania i oddziaływania tej przestępczości, co uważam za bardzo wartościowe. W monografii w oparciu o dostępne Autorce statystyki oraz opisy indywidualnych przypadków występuje także zagadnienie reakcji władz na opisywaną przestępczość, natomiast w osobnym rozdziale VI wyodrębniono problematykę wymiaru sprawiedliwości, głównie międzynarodowego, ale też kosowskiego (w istocie ze względu na uczestnictwo w procedurze także międzynarodowych sędziów i prokuratorów nazywanego przez Autorkę mianem „hybrydowego”) wobec sprawców przestępstw wojennych i przeciwko ludzkości popełnionych podczas ostatnich odsłon konfliktu serbsko-albańskiego. Za wartościowe uważam również zamieszczenie w tej pracy zagadnień profilaktyki w postaci oceny kierunków rozwiązania konfliktów zbiorowych i pojednania w społecznościach krajów byłej Jugosławii (negocjacje, dobre usługi, mediacje, komisje badań, koncyliacja). Jest to o tyle istotne, że z pracy wyłania się i zwraca na to uwagę Autorka, że ani utrzymywanie narodów b. Jugosławii w ramach federacyjnych rządów socjalistycznych, ani represja karna nie były w stanie skutecznie spełniać swej roli prewencyjnej wobec opisywanej w monografii przestępczości. Wnioski końcowe zawarte w zakończeniu monografii znajdują potwierdzenie w jej treści relacjonującej wyniki badań zarówno empirycznych, jak i tych dokonanych w oparciu o analizy dostępnej literatury i innych źródeł.

Autorka słusznie zaznacza przy tym, że niska próba badawcza bardziej sugeruje, niż upoważnia do postawienia ogólniejszych wniosków badawczych. Na podstawie wyników badań Autorka zweryfikowała także postawione na wstępie pracy problemy i hipotezy badawcze. Uważam tą weryfikację za uzasadnioną, z zastrzeżeniem wątpliwości zgłoszonych już wyżej odnośnie do hipotezy dotyczącej skuteczności wymiaru sprawiedliwości wobec sprawców przestępstw dokonanych podczas konfliktu serbsko-albańskiego. W tym miejscu muszę jeszcze zwrócić uwagę na nieścisłość ujawnioną na str. 266 i 267. W jednym miejscu Autorka daje odpowiedź, że „w wyniku przeprowadzonych badań empirycznych stwierdza się dość niską skuteczność (...) wymiaru sprawiedliwości...” (jest też mowa o „bardzo niskiej kulturze prawnej kosowskiej palestry” – po pierwsze „palestra” to nie „wymiar sprawiedliwości”, po drugie – skąd ten wniosek, skoro w pracy nie mogę się doszukać niczego na temat „kosowskiej palestry”). Na kolejnej stronie Autorka stwierdza, że wyniki

badan empirycznych „zweryfikowały pozytywnie” hipotezę stwierdzającą, że „poziom efektywności wymiaru sprawiedliwości (...) należy ocenić jako umiarkowany”. Pomijając już kwestię kryteriów oceny pojęć „skuteczności” i „efektywności” wymiaru sprawiedliwości zestawienie oceny: „umiarkowany” oraz „dość niski” ujawnia niekonsekwencję, a przede wszystkim nieprecyzyjność.

Styl opracowania, literatura, strona formalna. Styl monografii zasadniczo jest poprawny i odpowiada jej naukowemu charakterowi, aczkolwiek odzwierciedla nie tylko sporą erudycję Autorki, ale również jej inklinacje publicystyczne czy literackie. Zdarzają się drobne mankamenty, jednak nie będę ich wskazywał, po pierwsze aby nie być posądzonym o nadmierną, lub co gorsza – złośliwą drobiazgowość, po drugie zaś – chcąc pozostać w konwencji ewangelicznej, od której Autorka rozpoczyna swoją pracę – powiem, że byłbym uprawniony do wskazania drobniejszych uchybień, gdyby moja własna twórczość naukowa była ich pozbawiona, a ponieważ nie jest, nie będę zatem „wskazywał drzazgi w oku, a raczej dorobku naukowym bliźniego”. Wywody recenzowanej pracy są z reguły należycie uporządkowane i łatwe w odbiorze (zrozumiałe nie tylko dla prawnika). Autorka wykorzystwała bardzo obszerną, w znacznym też zakresie obcojęzyczną (głównie język angielski) literaturę z różnych dziedzin nauki. Nie uznaję tego za wadę, przeciwnie – wynika to z interdyscyplinarnego charakteru kryminologii, której specyfika tkwi w wieloaspektowym badaniu rzeczywistości (przestępczości), przy wykorzystaniu dorobku różnych nauk zajmujących się człowiekiem i społeczeństwem. Gdyby zatem chcieć zakwestionować kryminologiczny charakter tej monografii i w konsekwencji jej zakwalifikowanie do dorobku naukowego z zakresu dyscypliny – nauki prawne twierdząc, że należy ona do politologii, socjologii, czy innych dyscyplin nauk społecznych, to konsekwentnie należałoby odnowić przynależności do dyscypliny – nauki prawne uznanym opracowaniom poświęconym np. stosowaniu środków zabezpieczających wobec sprawców z zaburzeniami preferencji seksualnych na tej podstawie, że wykorzystano w nich w znacznym zakresie literaturę i dorobek psychologii, psychiatrii, czy farmacji. Autorka recenzowanej monografii korzystając z dorobku różnych nauk opisuje przestępczość w ujęciu etiologicznym i fenomenologicznym i chociaż aspekty ściśle prawne reprezentowane są w tej pracy w niewielkim stopniu, to jednak w moim przekonaniu jest to monografia kryminologiczna ze względu na przedmiot, jak i metodę i powinna podlegać zaliczeniu do osiągnięć naukowych w dyscyplinie – nauki prawne.

Strona formalna monografii, abstrahując od drobnych niedociągnięć nie nasuwa zastrzeżeń. Wywody są należycie udokumentowane odpowiednimi przypisami.

Reasumując ocenę recenzowanej monografii stwierdzam, że zgłoszone zastrzeżenia dotyczyły głównie niektórych aspektów badań empirycznych. Nie miały charakteru dyskredytującego te badania i ich roli w monografii. Jest ona w mojej opinii znaczącym i wartościowym osiągnięciem naukowym z zakresu kryminologii i tym samym – nauk prawnych. Stanowi ujęcie oryginalne, wieloaspektowe, weryfikuje stereotypowe postrzeganie tzw. bałkańskiej przestępczości. Wskazuje na jej ponadlokalne oddziaływania i zagrożenia. Ukazując kompleksowo i rzetelnie jej przyczyny i przejawy daje podstawy do poszukiwań w zakresie przeciwdziałania tym zagrożeniom. Posiada istotne walory poznawcze i inspiruje do dyskusji oraz dalszych badań naukowych, co jest rolą prac naukowych.

Z tych względów moja ogólna ocena tej monografii jako znaczącego osiągnięcia naukowego jest zdecydowanie pozytywna.

Ad. 2. Ocena pozostałych osiągnięć naukowych.

Na określenie (nobiletujące): „kryminolożka bałkańska” Pani Dr Magdalena Ickiewicz-Sawicka zasłużyła sobie nie tylko wyżej omówioną monografią. Rezultatem jej badań kryminologicznych przestępczości bałkańskiej jest także druga monografia pt. „Kryminologiczne aspekty bezpieczeństwa religijno-konfesyjnego na Bałkanach Zachodnich – współczesne zagrożenia (wybór), Białystok 2018. Ponadto w wykazie osiągnięć naukowych doliczyłem się 17 poświęconych tej problematyce rozdziałów w monografiach ujętych pod pozycją: „Prawo karne – krajowe i międzynarodowe prawo karne (kryminologia międzynarodowa) oraz 3 artykuły naukowe. Ponadto Pani Dr Magdalena Ickiewicz-Sawicka jest autorką 14 (wedle moich obliczeń) rozdziałów w monografiach poświęconych również problematyce bałkańskiej w różnych aspektach, kulturowym, historycznym, politycznym, etnicznym itp., ujętych już jednak pod pozycją: „Filozofia prawa i nauki pokrewne (politologia, studia międzynarodowe, antropologia kulturowa)”, zatem o charakterze nie-penalnym (kryminologicznym), aczkolwiek niewątpliwie rozszerzają one ogólne spojrzenie na etiologię konfliktów bałkańskich i tamtejszej przestępczości. Tytułem przykładu można wymienić takie opracowania jak „Mit walki narodowowyzwoleńczej na przykładzie działalności Armii Wyzwolenia Kosowa”, „Transformacja ustrojowa państw bałkańskich – przypadek Chorwacji”, „Bałkany – wielokulturowa i wielonarodowa mozaika Europy Środkowo-Wschodniej”, „Koncepcja Wielkiej Albanii a proces rozpadu krajów byłej Jugosławii – wybrane aspekty”, czy „Slobodan Milosevic – dyktator, zbrodniarz, bohater?”

Na tych przykładach widać po pierwsze – jak płynna jest de facto granica kwalifikowania osiągnięcia naukowego do kategorii nauki kryminologii oraz innych nauk nie-penalnych, po drugie zaś – jak intensywne i wszechstronne jest zainteresowanie habilitantki problematyką bałkańską, nie tylko stricte kryminologiczną i jak znaczne posiada osiągnięcia naukowe w tym zakresie udokumentowane publikacjami.

Wśród publikacji kryminologicznych poświęconych problematyce bałkańskiej zwraca w szczególności uwagę wspomniana monografia pt. „Kryminologiczne aspekty bezpieczeństwa religijno-konfesyjnego na Bałkanach Zachodnich – współczesne zagrożenia (wybór). Kwestia wpływu religii na przestępczość i związane z tym zagrożenia bezpieczeństwa oraz współistnienia i komunikacji różnych grup religijnych i etnicznych (tożsamość religijna spleciona jest z tożsamością kulturową) jest niezwykle istotna we współczesnym świecie, zwłaszcza w kontekście prognozy, iż wiek XXI będzie „wiekiem religii” oraz w kontekście widocznych przejawów tzw. terroryzmu islamskiego, zważywszy na wpływy islamu właśnie na Bałkanach. Monografia, o której mowa zawiera w części pierwszej podstawowe zagadnienia dotyczące religii takie jak samo pojęcie religii, jej funkcje, strukturę, typy religii, zagadnienia pluralizmu religijnego, sekularyzmu, laicyzacji, pojęcie tożsamości religijnej i innej oraz charakterystykę ekstremizmu i fundamentalizmu religijnego, w tym założeń fundamentalizmu islamskiego, w którym wypaczona wersja pojęcia dżihadu wiąże się bezpośrednio z działalnością terrorystyczną bez ograniczenia tylko do „ziemi islamu”.

Część druga tej monografii zawiera omówienie zagrożeń bezpieczeństwa kulturowego, religijnego i konfesyjnego w wybranych krajach byłej Jugosławii (Kosowo, Bośnia i Hercegowina, Serbia, Macedonia, Czarnogóra, Chorwacja). Autorka omawia bezpieczeństwo kulturowe oraz zagadnienia ochrony dóbr kultury podczas konfliktów zbrojnych, istotę kulturowo-religijnego konfliktu serbsko-albańskiego wreszcie analizuje wyzwania dla bezpieczeństwa kulturowego, religijnego i konfesyjnego w krajach byłej Jugosławii. Takie kwestie, jak geneza, źródła, istota fundamentalizmu religijnego, wewnątrznie zróżnicowanego, ale mającego globalny zasięg, rozwijające się na jego gruncie takie aberracje, jak np. terroryzm, inne niereligijne oddziaływanie, zetknięcie z próbami narzucania przez społeczność międzynarodową pewnych uniwersalnych zasad i wartości, analogie do dogmatyzmu i autorytaryzmu występującego także w doktrynach politycznych, itp. mają istotne znaczenie dla etiologii kryminologicznej. Autorka analizuje je w kontekście bałkańskim, ale mają one znaczenie uniwersalne, jak o tym przekonuje chociażby opis oddziaływania Państwa Islamskiego na bałkańskich muzułmanów, jego uwarunkowań, również ekonomicznych. Bałkańska problematyka bezpieczeństwa konfesyjno-religijnego to

nie tylko problem konfliktów chrześcijańsko-muzułmańskich, ale również m.in. kwestia aborcji istotna z punktu widzenia chorwackiego, w której wpływ światopoglądu religijnego na konflikty społeczne wokół tego problemu, związane z nimi różne naruszenia prawa i bezpieczeństwa oraz samą tzw. przestępczość aborcyjną determinowaną kształtem ustawodawstwa ma swoje znaczenie.

W sumie monografia Pani Dr Magdaleny Ickiewicz-Sawickiej pt. „Kryminologiczne aspekty bezpieczeństwa religijno-konfesyjnego na Bałkanach Zachodnich – współczesne zagrożenia (wybór)” stanowi znaczące osiągnięcie naukowe z zakresu kryminologii. Ma istotne walory poznawcze, badania kryminologiczne mają naukowe interdyscyplinarne podstawy, monografia wskazuje i omawia cały szereg problemów dotyczących relacji: religia – przestępczość, głównie z zakresu etiologii, inspirowa do dalszych dyskusji i badań naukowych. Autorka weryfikuje pewne stereotypy, wyprowadza interesujące wnioski o uniwersalnej przydatności, także – co należy podkreślić – dla społeczeństw i ustawodawców a także organów bezpieczeństwa wysoko rozwiniętych, demokratycznych krajów Zachodu, które nieraz – jak trafnie zauważa Autorka (np. na str. 112) – w imię swoich różnorodnych interesów, np. związanych z rywalizacją z b. krajami socjalistycznymi popierały niektóre skrajne, zwłaszcza islamskie ruchy religijne, czego przykładem była krytyka Zachodu wobec jugosłowiańskiego rządu za jego postawę wobec przywódcy fundamentalistycznego ruchu bośniackich muzułmanów – Aliji Izetbegovica, określonego wówczas mianem więźnia sumienia i obrońcy praw człowieka.

Kryminologiczne aspekty religijne są obecne także w innych wartościowych publikacjach habilitantki. Można tu wskazać następujące:

- Bośniacy muzułmanie (Boszniacy) w obliczu kryminogennego i radykalnego islamu na Bałkanach – przypadek Bośni i Hercegowiny w: *Islam i muzułmanie w kulturze, literaturze i językach Słowian Południowych*, red. nauk. A. Buras-Marciniak, Łódź 2016
- Bałkański dżihad – kryminologiczny profil południowo-słowiańskiej wersji islamu w: *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe w regionie Mena – bezpieczeństwo kulturowe, „Bałkański patchwork”* red. nauk. M. El Ghamari, Warszawa 2016

Omówiona wcześniej monografia i inne publikacje dowodzą, że habilitantka jest wytrawną badaczką kryminologicznych aspektów religii, które przedstawiane są w kontekście specyficznego pod tym względem regionu Bałkanów Zachodnich, ale mają w istocie znaczenie uniwersalne dla jednego z najistotniejszych współcześnie problemów społecznych,

bardzo ważnych z kryminologicznego punktu widzenia. W tym obszarze habilitantka ma znaczące osiągnięcia naukowe, w tym jednoautorską monografię.

Z obszarem tym zajął się drugi obszar badawczy z zakresu bałkańskiej kryminologii, jaki wyłania się z wykazu osiągnięć naukowych habilitantki – jest nim problematyka przestępstw przeciwko ludzkości i wojennych, pogromów, czystek etnicznych, a także aktów terrorystycznych będących przejawem tego co określa się mianem „przestępstw z nienawiści”. Problematyka ta była obecna w obu poprzednio omówionych jednoautorskich monografiach, szczególnie w pierwszej z nich (Serbsko-albański konflikt o Kosowo. Studium kryminologiczne – zwłaszcza rozdziały IV i VI, ale nie tylko te).

Ponadto z tego obszaru badawczego można wskazać następujące publikacje:

- *War crimes on the territory of Kosowo in the context of international criminal law*, w: *Current problems of the penal law and criminology*, Warszawa 2014
- Konflikt pamięci, czyli trudna edukacja o ludobójstwach i wychowaniu do pokoju ze szczególnym uwzględnieniem Chorwacji (perspektywa kryminologiczna) w: *Krwawy cień genocydu (ludobójstwo, pamięć, dyskurs, edukacja)*, red. nauk. B. Machul-Telus, U. Markowska-Manista, L.M. Nijałkowski, Warszawa 2017
- Etniczne implikacje albańskich zbrodni wojennych na Bałkanach – przypadek Kosowa, w: *Polityka etniczna. Teorie, koncepcje, wyzwania.*, red. nauk. H. Chałupczak, R. Zenderowski, E. Pogorzała, T. Browarek, Lublin 2015
- Ludobójstwo, czystka etniczna, masakra, pogrom – nieokreślone kategorie zła na przykładzie wybranych konfliktów na Bałkanach, w: *Logos: filozofia słowa. Szkice o pograniczach języka, filozofii i literatury*, red. nauk. K. Andruczyk, E. Gorlewska, K. Korotkich, Białystok 2017
- Filozoficzne i prawne koncepcje ludobójstwa w konfrontacji z aktami zbiorowej przemocy – rozważania teoretyczne, w: *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, red. nauk. E.W. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka, Warszawa 2017
- Prawne i kryminologiczne aspekty zbrodni ludobójstwa serbskiej ludności na Bałkanach w XX wieku – wybrane zagadnienia „*Elpis*” R.15, z.27 (2013)
- Kryminologiczne implikacje chorwackich zbrodni na Bałkanach w II połowie XX wieku – przyczyny, przebieg, konsekwencje, „*Facta Simonidis*” nr 1 (2016)

W swoich publikacjach z powyższego zakresu habilitantka analizuje problemy etiologii tego typu przestępstw, w tym mechanizmy psychospołecznego procesu usprawiedliwiania ich, techniki zaprzeczania odpowiedzialności, prezentuje ich przejawy (pogromy, czystki etniczne, w tym przymusowe deportacje, historie obozów koncentracyjnych), mechanizmy zamiany ról (ofiary i sprawcy, którzy w miarę zmieniających się warunków zamieniali się rolami), postrzeganie zbrodni przeciwko ludzkości, kwestie definicyjne, problemy sądenia tych przestępstw i profilaktyki (np. edukacja międzykulturowa wraz z ideą wychowania dla pokoju). Podobnie, jak w przypadku kryminologicznych aspektów religii, także i w tym obszarze specyficzny kontekst bałkański przesądzaający o istotnych walorach poznawczych tych publikacji nie pozbawia ich uniwersalnego znaczenia, bardzo wartościowego dla rozwoju nauki kryminologii rozumianej interdyscyplinarnie. Publikacje z tego obszaru odzwierciedlają ogólnie bardzo rozległą orientację Autorki i jej umiejętność analizy specyficznie bałkańskich problemów w świetle ogólnych naukowych teorii. Autorka interesuje się też w szerszym ujęciu tzw. mową nienawiści, czego dowodem jest np. publikacja pt. „Mowa nienawiści a etyka słowa – lingwistyczne i kryminologiczne uwarunkowania zjawiska”, w: Mowa nienawiści a prawo na tle współczesnych zjawisk społeczno-politycznych, red. nauk. W. Pływaczewski, M. Duda, Olsztyn 2017.

Oprócz omówionych wyżej dwóch obszarów badawczych, w których habilitantka posiada liczne i znaczące osiągnięcia naukowe, tj. kryminologicznych aspektów różnorodnych zagrożeń bezpieczeństwa religijno-konfesyjnego na Bałkanach Zachodnich oraz bałkańskich przestępstw z nienawiści, zwłaszcza ludobójstwa, czy przestępstw wojennych, jej kryminologiczne zainteresowania badawcze obejmują całą bałkańską przestępczość, w szczególności w jej specyficznie bałkańskich przejawach, takich jak handel ludźmi, handel bronią, handel narkotykami, czy handel dokumentami tożsamości, a także korupcją na tych terenach. Problematyka tej przestępczości – jak już o tym była mowa – jest obszernie reprezentowana zwłaszcza w monografii: „Serbsko-albański konflikt o Kosowo. Studium kryminologiczne”. W swoim dorobku Autorka posiada jeszcze inne, niewymienione dotychczas publikacje, np. „Bułgaria – „Sycylia Bałkanów” – zorganizowana przestępczość w świetle kryzysu migracyjnego”, w: *Pomiędzy demokracją a autorytaryzmem. Doświadczenia polityczno-ustrojowe państw współczesnych*, red. J. Wojnicki, J. Zaleśny, Warszawa 2018, czy *International Terrorism and Organized Crime in Balkans – an Attempt to Diagnose the Phenomenon*, „Białostockie Studia Prawnicze” z 10 (2011).

Interesujące i wartościowe są też publikacje Autorki dotyczące problemu handlu ludzkimi organami i narządami – Bałkańskie demony powracają, czyli handel ludzkimi narządami w

Kosowie – analiza zjawiska, w: Przeciwdziałanie patologiom na rynku medycznym i farmaceutycznym, red. nauk. A. Dobies, W. Pływaczewski, Warszawa 2019, czy Problematyka handlu organami ludzkimi ze szczególnym uwzględnieniem Kosowa, w: Współczesne oblicza bezpieczeństwa, red. nauk. E. Guzik-Makaruk, E.W. Pływaczewski, Białystok 2015. Zawierają one analizę tego zjawiska z perspektywy prawa międzynarodowego i z perspektywy kryminologicznej oraz interesujące i inspirujące do naukowej dyskusji wnioski.

Reasumując, przegląd i analiza osiągnięć naukowych Pani Dr Magdaleny Ickiewicz-Sawickiej poza odrębnie omówioną monografią: „Serbsko-albański konflikt o Kosowo. Studium kryminologiczne” prowadzi do wniosku, że Autorka z determinacją i pasją poszukuje wiedzy o bałkańskiej przestępczości i jej wielorakich oryginalnych uwarunkowaniach i prowadzi interdyscyplinarne badania kryminologiczne, publikując ich wyniki w postaci licznych i znaczących osiągnięć naukowych mających mimo specyficznego bałkańskiego kontekstu walory uniwersalne. Umiejętne korzystanie z dorobku różnych nauk społecznych i szerokie z reguły spojrzenie na prezentowane zagadnienia jest wielce dodatnią cechą twórczości naukowej habilitantki. Chodzi tu o takie dziedziny, jak np. filozofii prawa, politologia, socjologia, stosunki międzynarodowe, antropologia kulturowa, ale także ekonomia. Z wykorzystaniem ich dorobku Autorka trafnie analizuje społeczno-kulturowe, polityczne, religijne, ekonomiczne i inne uwarunkowania przestępczości. Posługuje się dobrze różnymi metodami i technikami badawczymi. Mają one charakter regionalnych badań kompleksowych, w ramach których habilitantka słusznie traktuje tzw. przestępczość bałkańską w regionie Bałkanów Zachodnich jako pewną naturalną całość, którą traktuje kompleksowo. Jej prace wiele wnoszą zwłaszcza do uznawanej w kryminologii za najistotniejszą jej warstwę – etiologii kryminalnej, w której Autorka ewidentnie opiera się na dominującej dzisiaj koncepcji multikauzalnej i bada elementy należące do środowiska i procesów makrospołecznych, bardzo interesujących kryminologów, takich jak ustrój, czynniki kulturowe, warunki ekonomiczne, konflikty społeczne, itp.

Ad. 3. Konkluzja oceny osiągnięć naukowych w świetle wymagań określonych w art. 219 ust. 1 pkt 2 Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce.

Powołany przepis wymaga, aby osoba ubiegająca się o stopień doktora habilitowanego posiadała w dorobku osiągnięcia naukowe albo artystyczne, stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny, w tym co najmniej 1 monografię naukową wydaną przez

wydawnictwo, o którym mowa w pktce a) lub osiągnięcia równorzędne, o których mowa w pktach b) oraz c).

Po dokonaniu oceny przedstawionych mi osiągnięć naukowych Pani Dr Magdaleny Ickiewicz-Sawickiej stwierdzam, że w moim przekonaniu spełnia ona powyższy wymóg do nadania stopnia doktora habilitowanego.

Posiada ona w swym dorobku naukowym monografię habilitacyjną odpowiadającą wymogom formalnym co do wydawnictwa, określonym w art. 219 ust. 1 pkt 2a Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce. Monografia ta zawiera sformułowanie ważnego dla nauki kryminologii problemu naukowego, jakim jest etiologia i fenomenologia specyficznej bałkańskiej przestępczości na tle tamtejszego sporu serbsko-albańskiego o Kosowo. Jest on bardzo istotny ze względu na różnorodne pozabałkańskie oddziaływania i zagrożenia ze strony tego zjawiska we współczesnym świecie z jego procesami społecznymi. Analiza tego problemu naukowego dokonana przez Autorkę jest kompleksowa i rzetelna, a ponadto ma charakter pionierski. Została ona dokonana uznanymi w nauce kryminologii metodami badawczymi. Zdecydowanie na korzyść tej monografii przemawia interdyscyplinarny charakter zrelacjonowanych w niej badań kryminologicznych. Ich wyniki mają dla rozwoju kryminologii walor uniwersalny, który Autorka osiągnęła w kontekście bałkańskim. Wskazane w niniejszej recenzji drobne w sumie błędy popełnione przez Autorkę w wykonaniu bardzo ambitnego zadania naukowego nie są tej kategorii, aby mogły zasadniczo podważyć wartość uzyskanego rezultatu. Ten rezultat stanowi w moim przekonaniu znaczny wkład w rozwój tego obszaru kryminologii, który dotychczas w Polsce niesłusznie pozostaje niedoceniany naukowo, a który określiłbym mianem „kryminologii zbiorowego konfliktu społecznego”. Poznanie złożonej etiologii takiego konfliktu w świetle naukowych teorii konfliktów społecznych oraz poznanie równie złożonej etiologii przestępczości generowanej przez konflikt i pozostającej w jego tle w świetle teorii kryminologicznych jest niezwykle istotne w dzisiejszym coraz bardziej skonfliktowanym świecie. Widzimy bowiem, że ani procesy integracyjne o charakterze totalitarnym, autorytarnym, ani te o charakterze demokratyczno-liberalnym nie są – jak na razie w stanie skutecznie zapobiegać tego typu zbiorowym konfliktom. Analizy zawarte w monografii habilitacyjnej oraz sformułowane tam wnioski inspirują do dalszych dociekań naukowych. Monografia ta ponadto charakteryzuje się wysokim poziomem pod względem formy opracowania, napisana jest jasno, opatrzona aparatem naukowym zawierającym wykaz publikacji i innych źródeł, na których oparła się Autorka. Wkład Autorki w rozwój nauki kryminologii – i tym samym w rozwój dyscypliny nauk prawnych powiększają jeszcze dalsze liczne i znaczące osiągnięcia naukowe w znacznej

mierze związane – podobnie jak rozprawa habilitacyjna – z kryminologicznymi aspektami zbiorowych konfliktów społecznych.

W moim przekonaniu szczególnie istotny jest wkład Autorki w rozwój badań dotyczących kryminologicznych aspektów religii zwłaszcza gdy chodzi o fundamentalizm i ekstremizm religijny. Jest to również bardzo istotne w dzisiejszym świecie, zważywszy na przewidywania iż wiek XXI ma być „wiekiem religii”, co może być pozytywną prognozą dla osób religijnych, ale już niekoniecznie dla kryminologów, w tym także wierzących. Nie trzeba się odwoływać do drastycznego przykładu terroryzmu na bazie fundamentalizmu islamskiego. Także zauważalny obecnie w Polsce konflikt społeczny wokół problemu aborcji ma w swej etiologii m.in. światopogląd religijny i nietrudno wskazać na jego kryminologiczne aspekty. To również pozostaje niedoceniany dotychczas obszar badań kryminologicznych, w zakresie którego publikacje habilitantki mają inspirujące znaczenie. Habilitantka zachowując związki teoretyczno-pojęciowe z dotychczasowym dorobkiem kryminologii wnosi swoimi osiągnięciami naukowymi znaczny wkład w rozwój tej nauki. Osiągnięcia te mierzone także w liczbach publikacji (w tym 2 monografie jednoautorskie, 19 rozdziałów w monografiach kryminologicznych i karnistycznych, 20 dalszych publikacji z zakresu filozofii prawa i nauk pokrewnych, takich jak politologia, studia międzynarodowe, antropologia kulturowa – istotnych także dla kryminologii, 11 opublikowanych artykułów naukowych, nie mówiąc już o bardzo licznych wystąpieniach konferencyjnych) są ponadstandardowe objętościowo. Są to prace oryginalne, określające szerokie obszary zainteresowań naukowych habilitantki.

Wraz z rozprawą habilitacyjną dorobek ten zarówno pod względem merytorycznego poziomu, jak i obszerności stanowi znaczny wkład w rozwój nauki kryminologii i tym samym – dyscypliny nauk prawnych.

Ad. 4. Ocena aktywności naukowej.

Z zastrzeżeniem uwag poczynionych we wstępie do niniejszej recenzji wypowiadam także poniższą ocenę aktywności naukowej Pani Dr Magdaleny Ickiewicz-Sawickiej.

Przepis art. 219 ust. 1 pkt 3 Prawa o szkolnictwie wyższym wymaga, aby była to aktywność „istotna” a ponadto, aby była realizowana w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

W moim przekonaniu habilitantka ten wymóg w całości spełnia. Jej aktywność naukowa, oprócz pisania i publikowania prac naukowych przejawia się w tak licznych formach, jak:

- Uczestnictwo w konferencjach naukowych. Aktywność konferencyjna habilitantki jest imponująca. Wykaz konferencji naukowych (w tym międzynarodowych) z

wyłoszonymi referatami obejmuje 35 konferencji. W 19 dalszych konferencjach naukowych habilitantka uczestniczyła, przeważnie zabierając głos w dyskusji. W 6 konferencjach naukowych pełniła funkcje organizatorskie oraz prowadzenia. Jest to zdecydowanie ponadstandardowa aktywność konferencyjna.

- Kryminologiczne badania terenowe na trudnym – co należy podkreślić – terenie Bałkanów Zachodnich z wykorzystaniem m.in. osobistych kontaktów z przedstawicielami tamtejszych uczelni (Serbia, Republika Kosowa, Republika Czarnogóry, a także Bułgaria i Rumunia).
- Staż naukowy, miesięczny w Ośrodku Studiów Wschodnich w Warszawie.
- Członkostwo w redakcjach naukowych monografii.
- Członkostwo w 4 towarzystwach naukowych, w tym Polskim Towarzystwie Kryminologicznym im. Prof. Stanisława Batawii.
- Udział w warsztatach naukowych z zakresu międzykulturowej prewencji przestępczości.

Jest to z całą pewnością istotna aktywność naukowa, w tym zagraniczna. Ta ostatnia realizowana na trudno dostępnym dla „obcego” badacza terenie bałkańskim wymagała oprócz pokonania geograficznej (i nie tylko) odległości dużej determinacji, a nawet odwagi. To też musi dodatkowo wpływać na jej ocenę, podobnie zresztą, jak wyniki tej aktywności w postaci licznych, znaczących publikacji. Nie ulega również wątpliwości, że ta istotna aktywność naukowa była realizowana w więcej niż jednej uczelni, czy instytucji naukowej. Obecnie macierzystą uczelnią habilitantki jest Politechnika Białostocka. Tym niemniej habilitantka realizuje stałą współpracę naukową z Katedrą Prawa Karnego i Kryminologii Uniwersytetu w Białymstoku oraz Międzynarodowym Centrum Badań i Ekspertyz Kryminologicznych, a także z Katedrą Kryminologii i Polityki Kryminalnej na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim. Jako doraźną można określić współpracę naukową habilitantki z 8 dalszymi uczelniami i instytucjami naukowymi, w tym Academic Concil of the United Nations w Wiedniu (Prof. S. Redo). Poza macierzystą uczelnią odbyła habilitantka staż naukowy, uczestniczyła z referatami w licznych konferencjach naukowych na wielu uczelniach, także zagranicznych, brała udział w warsztatach naukowych itp., zatem ustawowy warunek realizacji istotnej (bo z taką mamy tu do czynienia) aktywności naukowej na więcej niż jednej uczelni, czy instytucji naukowej, w szczególności (co podkreśla ustawodawca i co habilitantka także spełnia) zagranicznej jest w tym przypadku wypełniony w całości.

Ostateczna całościowa konkluzja recenzji.

Spełniając wymóg jednoznacznego określenia charakteru recenzji oświadczam, że niniejsza recenzja osiągnięć naukowych oraz aktywności naukowej Pani Dr Magdaleny Ickiewicz-Sawickiej jest zdecydowanie pozytywna. Uważam, że Pani Dr Magdalena Ickiewicz-Sawicka spełnia wszystkie wymogi przewidziane w ustawie – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (art. 219) do nadania stopnia naukowego doktora habilitowanego w dyscyplinie – nauki prawne i opowiadam się za nadaniem jej tego stopnia.

